

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לנשמת
אמי מורתי
מרים בת ר' יהודה ליב הכהן ז"ל, הכ"מ
נלב"ע בפורים דפרזים תשנ"ז

יהודה שביב

לוז

במאמר זה נעמוד על מקומה של לוז העיר במאמרי חז"ל, נדון בסמליות שנתלתה בה, ובזיקתה ללוז בעצים וללוז שבאיברים ונתחקה אחר המשמעות הרעיונית והדתית של סמליות זו.

א - לוז העיר וסמליותה

1. שם העיר לראשונה וגם לאחרונה

בדרכו מבאר שבע לחרון פגע יעקב בַּמָּקוֹם, שם ראה בחלומו מראות אלקים, שם ניצב עליו ה' והבטיח. כי יהיה עמו, שם שם יעקב את האבן מצבה ושם נדר להיות לו המקום והאבן אשר שם מצבה - בית א-להים. אותה שעה קורא הוא למקום בשם **בית-אל**. אולם הכתוב מעיד כי **לוז שם העיר לראשונה** (בראשית כח י-יט). מאז תופסת עיר זו מקום מרכזי בחייו של יעקב: לשם שב הוא וביתו, ושם מקים הוא מזבח (שם, לה ו-ז).

השם החדש שקובע יעקב, מבטא אל נכון את עניינו ואת מהותו של המקום, אך התורה ממשיכה להשתמש בשם הישן - **לוז** (שם, לה ו). גם יעקב עצמו בשוכבו על ערש דווי מספר ליוסף: "אל שדי נראה אלי ב**לוז** בארץ כנען ויברך אותי" (שם, מח ג). השימוש בשם לוז מתמיד כשם לוואי לבית-אל וכשם עצמאי גם מאוחר יותר (יהושע טז ב; יח ג). כל כך טבוע השם הישן בתודעת בני המקום, עד שאחד מהם הבונה עיר חדשה מנציח הוא עליה את השם הקדום - ללמדנו עד כמה אחזו בו בני העיר - כמתואר בכתוב:

ויעלו בית יוסף גם הם בית-אל, וה' עמם. וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית-אֵל, וּשְׁם הָעִיר לַפְּנִים **לוז**. ויראו השמרים איש יוצא מן העיר, ויאמרו לו הראגו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד. ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שָׁלְחוּ. וילך האיש ארץ הַחִתִּים, ויבן עיר ויקרא שמה **לוז**, הוא שמה עד היום הזה. (שופטים א כב-כו)

משמע, שם שהיה הוא שנשאר: כשהוכחדה העיר הוטבע שמה בעיר חדשה כיוצא בה. אין זאת אלא שמהות מיוחדת היתה לעיר עוד טרם בוא יעקב אליה, מהות

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

שבאה לידי ביטוי גם בשמה **בית-אל**. מה הדבר? כדי להשיב על כך נתבונן במספר אזכורי **לז** בדברי רבותינו ז"ל.

2. שער השמיים

דברים מפליאים משמיעים חכמים אודות אותה עיר :

כל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצוות ומעשים טובים **כלז** (ב"ר סוף פרשה פ"א)

הכל בה לח, רענן, חי, עד כי אין מקום למוות ולחידלון :

תניא : היא **לז** שצובעין בה תכלת, היא **לז** שבא סנחריב ולא בבלה, נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המוות אין לו רשות לעבור בה¹, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים. (סוטה מ"ו ע"ב)

אפשר יש מקום בעולם בו אין אחיזה למלאך המוות?

על מקום נוסף בו צומצמה שליטתו של מלאך המוות מספר רבא :

... אמר לי ההוא מרבנן ורב בות שמיה ואמרי לה רב טביומי שמיה, דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הווי משני בדיבוריה. זימנא חדא איקלע לההוא אתרא וקושטא שמיה. ולא הווי משני בדיבוריהו, ולא הווי מיית איניש מהתם בלא זימניה... (סנהדרין צ"ז ע"א)
תרגום : ...אמר אותו חכם ששמו רב טבות... שאף אם היו נותנים לו מלוא חללו של עולם לא היה משנה מדיבורו. יום אחד נקלעתי למקום ואמת שמו, ואנשי אותו מקום לא היו משנים בדיבורם ולא מת מהם אחד קודם זמנו.

מי שהוא איש-אמת ואינו משנה בדיבורו זוכה ומגיע למקום ששמו אמת וזוכה להיות דבק, במידת מה, בנצח. המוות שולט בעולם של שקר, הוא עצמו הביטוי המבעית ביותר של השקר².

בניסוח אחר, ככל שמרחיק האדם את עצמו מן השקר, כן מתרחק מן המוות³, מתקרב אל חותמו של הקב"ה (חותמו של הקב"ה אמת - שבת נ"ה ע"ב) ודבק

¹ במדרש מקביל (ב"ר סוף פרשה ס"ט) נאמר: "שלא שלט בה מלאך המוות מעולם", ושם פרטים נוספים על העיר. עוד ראה בזוהר שמות קנ"א ונ"ב, שם מודגש כי אמנם אנשי העיר מתים אלא שהם מתים חוצה לה ולא בתוכה.

² "המות הוא חזיון שוא, טומאתו הוא שקרו" - אורות הקודש ח"ב עמ' ש"פ.

³ "מי שזוהר מלדבר שקר הוא מאריך ימים" - רבי פינחס מקוריץ (מובא בספרו של הרב מ"י גוטמן על הרבי מקוריץ, ת"א תשי"ג, עמ' 24).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בעולם של חיים ונצח⁴.

בחלומו נוכח יעקב לדעת כי זה המקום הוא בית א-להים והוא שער השמים, כנגדו ראשו של סולם המגיע השמימה, סולם המחבר בין שמים וארץ⁵.

לא ייפלא כי **בלוז** צובעין ועושין תכלת (סוטה מ"ו ע"ב; סנהדרין י"ב ע"ב), שהרי תכלת בציצית להזכיר באה, שכן: "תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד" (מנחות מ"ג ע"ב). מקום שהוא שער השמים - בו מתקינים את הצבע המעתיק את האדם מן הארץ אל הרקיע וכסא הכבוד⁶, ומשם חזרה אל הארץ: "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם" (במדבר טו לט), בחינת סולם שעולים ויורדים בו⁷.

3. יעקב איש אמת לא מת

יעקב קשור בקשר אמיץ **בבית-אל - לוז**, ודומה כי תכניה מתקשרים גם עם מאפייני דמותו. מידתו של יעקב - אמת⁸: "יתן אמת ליעקב" (סוף מיכה). כך ראהו גם המדרש: "יעקב אמתי היה" (בראשית רבה ע"ח י"ח). לא ייפלא, אפוא, כי הוא הזוכה להיות פוגע במקום שהוא בית א-להים וזוכה לראות סולם העולה עד שער השמים. אף זוכה הוא להיות אחוז בנצח: "יעקב אבינו לא מת" (תענית ה' ע"ב)⁹.

⁴ אמת וחיים עניין אחד הוא כעולה מהמאמר הבא: "י'ה א-להים אמת' - מהו **אמת**? א"ר אבון, שהוא א-להים **חיים** ומלך עולם" (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה. מעין זה בירושלמי סנהדרין פ"א ה"א, וכן בויק"ר כ"ו א'), ובבבלי סוכה ל"ב ע"ב למדנו: "ואימא הירדוף... רבא א"ר מהנא יהאמת והשלוס אהבו", ופרש"י: "וזה לא אמת ולא שלום שהוא עשוי לסם המות". הרי ניגוד בין אמת למוות.

⁵ ראה רמב"ן לבראשית מה טו, בסוף דבריו.

⁶ על כן: "כל הזרזי במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה" (מנחות, שם).

⁷ דווקא בסדר הזה: קודם עולים, ואח"כ יורדים חזרה לחיי המעשה.

⁸ ראה רמב"ן לבראשית מה טו, בסוף דבריו.

⁹ על אמרה קשה זאת באו הסברים שונים ראה: **רמב"ן** סוף בראשית; **רבינו בחיי** בפירושו נ לג; **מהרש"א** בח"א, תענית שם; **חכמת מנוח** שם; **רס"סי לילה** לרבי צדוק הכהן סימן נ"ו; תורה תמימה לבראשית מט לג. שמא ניתן לעמוד על משמעותה מתוך אמרה של רב יצחק שבאה בעקבותיה: "כל האומר **רחב רחב** מיד נקרי (רש"י: נעשה בעל קרי). א"ל רב נחמן אנא אמינא ולא איכפת לי, א"ל: כי קאמינא בידעה ומפירה", ואנו תמהים, מה בא ללמדנו במאמר זה? שמא בא להבהיר באמצעותו את פשר מאמרו של רבי יוחנן על יעקב אבינו? השפעתה של רחב על יודעיה היתה כה רבה בעודה בחיים עד כי גם אחרי מותה לא נמוגה אותה השפעה, ולאותם שידעוה והכירוה הרי היא כאילו קיימת ודי בהזכרת שמה כדי להשפיע עליהם. זהו פשר המאמר **יעקב אבינו לא מת**, כלומר: שמו וזכרו והשפעתו קיימים כאשר היו בחייו (אולי גם

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

על פי זה אפשר להבין את מאמר חכמים: "שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון" (בבא מציעא פ"ד ע"א; בבא בתרא נ"ח ע"א). רצונם אולי לומר, יעקב זכה לאותה דמות צלם שזכה לה אדם הראשון קודם שחטא, וזכה לאותה מדרגה שכלית היא מידת האמת, אשר ממנה תוצאות חיים¹⁰.

4. לוז של שדרה

לוז הוא שמה של עיר המסמלת את הנצח. על **לוז** נוסף שמענו, ואף הוא קשור עם חיים ונצח וביטול שלטונו של מלאך המוות. **לוז** זה קשור לגופו של אדם:

אדריאנוס שחיק עצמות שאיל את ר' יהושע בן חנינא
אמר לו: מהיכן אדם מציץ לעתיד לבוא,
אמר לו: מלוז של שדרה,
אמר לו: הראני,

מה עשה? הביא לוז אחד של שדרה - נתנו במים ולא נמחה, באור ולא נשרף, בריחיים ולא נטחן, נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום. (קהלת רבתי י"ב ה')¹¹

כדרך שיש **לוז** מסויים בעולם, ובו אין מלאך המוות שולט, כן יש **לוז** באדם. לוז זה מצוי בראשו של שדרה, והוא האמור להקים את האדם לתחייה¹² מחודשת¹³.

באה הסמיכות ללמד על מעלת יעקב מתוך גנותם של אחרים. אחרים נקרים למשמע שמה של רחב, והוא יעקב לא ראה קרי מימינו - יבמות ע"ו ע"א).

עניין זה מובע גם בברכתו של רב יצחק את מארחו רב נחמן (שם בהמשך הגמ' בתענית): "כי הו מיפטר מהדרי, א"ל: 'ליברכן מר'. אמר ליה: 'אמשול לך משל, למה הדבר דומה, לאדם שהיה מהלך בדרך... ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו... כשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך... אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך. אף אתה במה אברכך... אלא יהי רצון שיהיו צאצאי מעידך כמותך'". כלומר, יהי זכרך המבורך שמור ומתקיים בצאצאך והרי זה כאילו אתה עצמך חי וקיים.

על מדרגת האדם קודם חטאו, ראה במורה נבוכים לרמב"ם חלק א' פרק ב'.¹⁰

מעין זה בויק"ר י"ח א'. כמה מתאים כאן הכינוי **שחיק עצמות** לאדריאנוס, שעצמותיו שחוקות בעודנו חי, והנה הוא שומע על עצם שאינה נשחקת ואינה נמחית גם אחר מות האדם, אם רק ראוי הוא לכך.¹¹

אמנם מדברי הכתוב בקהלת נראה כי גם אותו לוז בלה וכלה, שהרי הוא משתלב בתיאור קיצו של האדם: "... וינאץ השקד ויִסְתַּבֵּל החגב וְתִפֹּר האביונה כי הלך האדם אל בית עולמו וסָבְבו בשוק הסופדים" (יב ה). מהו אותו שקד: "רבי לוי אמר זה לוז של שדרה" (קה"ר י"ב ה'; עוד נעמוד בהמשך על קשר השקד ללוז), אך זהו שטר ששוברו בצידו, שהרי בהמשך לדברי ר' לוי מובאים דברי ר' יהושע בן חנניה על חוסנו ועל נצחו של הלוז. אין זאת אלא שנכון כאן פירושו¹²

5. לוז - שקד

ועוד לוז! לוז מעולם הצומח, שאף הוא נזכר בקשר ליעקב אבינו: "ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון" (בראשית ל לז). מהו לוז זה? ראב"ע בפירושו במקום, הביא בשם הגאון (רס"ג): "לוז שקדים". אכן את הכתוב ויצץ ציץ ויגמל שקדים (במדבר יז כג) תירגם יונתן: "ועבד לוזין". לוז הוא שמו של השקד¹⁴. עץ השקד הוא מבשר האביב, שהרי ראשון הוא בין העצים העוטה עצמו בפרחים לאחר חודשי החורף, וכאילו מכריז כי התחילה תקופת ההתחדשות והתחייה. יש בכך בחינה מיניאטורית של תחיית המתים¹⁵.

השקד ממחר להבשיל פירותיו יותר משאר אילנות: "השקד הזה משעה שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ"א יום" (קהלת רבתי י"ב ח', וראה בכורות ח' ונ"א ותוס' שם).

עץ הלוז המסמל התחדשות ותחייה, הוא כאילו סמלה של העיר לוז, ועל כן היה נטוע על פתחה (בראשית רבה ס"ט ח').

של בעל מצודת דוד: "וינאץ השקד - כח השומר את הגוף בהתמדה ובהשתדלות (שקד לשון שקידה והתמדה - י"ש), ימאס את הגוף ולא יאבה להתמיד עוד בשמירתו ולהשתדל בו". כלפי השקפה אפשרית כי זהו עניין מאגי, הדגישו חכמים את התנאי שיש בדבר - כריעה במודים. כך למדנו מדברי הגמ' בב"ק (ט"ז ל"א): "שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש והני מילי דלא כרע במודים"; וכתבו התוס' שם (ע"ב, בשם מדרש): "שיש עצם בשדרו של אדם שממנו נוצר לעתיד לבוא, ואותו עצם חזק וקשה כל כך שאין האש יכול לשורפו, והשתא כשאותו עצם נעשה נחש אינו חי לעתיד לבוא". על פי זה אפשר להבין עומק הדימוי נעשה נחש: נחש הוא שהביא מוות לעולם, ובעטיו נקנסה מיתה על האדם ועל צאצאיו. אותו שאינו כורע במודים ממית עצמו מיתה עולמית ואינו קם לתחיה; שדרו - שלא כרע במודים - הופך לו לנתש. אמנם בהמשך דבריהם הסתייגו התוס' מאפשרות של עונש כה חמור על אי כריעה במודים.

ניתן להסביר זאת גם בדרך אחרת: נחש הוא שמנע בעד אדם וחיה מלכרוע ולכופף עצמם בפני הבורא וציוויו. כך מקבל ענין הכריעה מימד חדש, ומשמעו - האדם מבטל עצמו בפני ה' ונשות העליונה, ואז זוכה הוא לחיי נצח; והרי כך אומר האדם הכורע במודים: "על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך".

ראה י' פליקס, עץ פרי למיניהם, ירושלים, תשנ"ד עמ' 144.

התחדשות שנתית זו באילן יש כיצא בה באדם - התחדשות דורית. מכאן לבחינה של נצחיות וחיים גם בעולם הזה: "כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת" (ראב"ע בראשית יז יד). בזוהר בראשית קפ"ח ע"א: "הנה נחלת ה' בנים" - בנים הם המזכים את האדם בנחלת ה', ומכאן לצד השלילי של המטבע: "כל אדם שאין לו בנים חשוב כמת" (נדרים ס"ד ע"ב).

1. תולדות יעקב ויוסף

כוח יש באדם והוא חילו וחוסנו, בו עתידו ונצחו, הוא בחינת לוז שבו¹⁶. בו כרת ה' ברית עם אברהם וזרעו להיותם קדושים לו, ואות חתם בשרם. אשרי למי שמשמר כוח זה ובו זוכה לנצח בזה ובבא. אוי לו למי שמכלהו בהבלי שוא ובהנאות רגע.

יעקב איש אמת שמר בריתו, הוא המעיד על עצמו בברכו את ראובן: "ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני" (בראשית מט ג) - והוא היה בן 84 כשנולד ראובן אך ראובן לא נמצא ראוי לבכורה בבית יעקב: "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל" (דבה"א ה א). מדוע דווקא ליוסף? כי יוסף ממשיך דרכו של יעקב הוא¹⁷, על כן גם אהב אותו יעקב מכל בניו: "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו" (לו ג); "בן זקונים - בן איקונים, שהיה דומה לו" (תנחומא, וישב ב', והרי יעקב עצמו מעין: "שופריה דאדם הראשון"¹⁸).

ביוסף באה שמירת הברית לידי ביטוי מופלא בעמידתו בניסיון הקשה בבית פוטיפרע סריס פרעה¹⁹. לא לחינם הכתירו אביו בתואר **נזיר אחיו** (בראשית מט כו).

יוסף שכח משל ביצרו וקידשו יכול היה להפוך למושל בכל ארץ

¹⁶ בעל **אליהו רבה**, בפירושו לשו"ע (או"ח, סימן ש') הביא בשם **מטה משה**, כי מן הלז נתהווה האדם בעצם הטיפה.

¹⁷ ב"ר (פ"ד ו'): "א"ר שמואל בר נחמן: 'אלה תולדות יעקב יוסף' - לא היה צריך קרא למימר כן, אלא אלה תולדות יעקב ראובן. אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה...". המדרש מאריך שדומים היו בכל שעבר עליהם. לענייננו תשובה ההשוואה שם: "מה זה נולד מהול, אף זה נולד מהול".

¹⁸ פעמים רבות אדם במקרא הוא יוסף. הרחיב בזה ד"ר משה זיידל במאמרו: אדם - זה יוסף, בתוך **סיני**, ספר היובל, תשכ"ב, עמ' ק"צ.

¹⁹ על העמידה הנפלאה ניתן לעמוד מתוך השוואה עם המסופר בפרשה הקודמת על מעשה יהודה ותמר. יהודה, מנכבדי הארץ (הוא אומר - 'פן נהיה לבוז') וקרוב לבני ביתו, ואילו יוסף עבד חסר כל מעמד. כאן גירוי חד פעמי חולף וכאן שידול יומיומי. יהודה כבר אב לשלושה ילדים - מהם שניים שהגיעו לפרקם - ויוסף עלם צעיר במיטב שנותיו. הד לאותה עמידה מופלאה אנו שומעים בדברי יעקב בברכתו ליוסף: "ותשב באיתן קשתו וזרעי ידיו, מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל" (בראשית מט כד, וראה ת"י שם), ושם עדות על שורש התופעה: "מידי אביר יעקב".

אפשר, ועל כך היתה אמורה להעיד כתונת הפסים שהתקין יעקב ליוסף, שכך מצינו גם בביתו של דוד: "ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת" (שמ"ב יג יח).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מצרים²⁰ ולהיות משביר לכל עם הארץ. **צדיק** זה הופך להיות **ליסוד** עולם, וממנו השפע, ההמשכיות והתוספת. גם בשמו נרמז הדבר: "... שמו יוסף לאמר: יסף ה' לי בן אחר" (בראשית ל כד).

ברכות שנתברך בהן יעקב, נתקיימו ביוסף:

וַיָּקָא א-להים אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך אותו... ויאמר לו א-להים אני א-ל שדי, פרה ורבה, גוי וקהל גוים יהיה ממך, ומלכים מחלציד יצאו... (בראשית לה ט-יא)

כך הבטיחו ה' אבל מאז נולד לו רק בנימין. הזוהי ברכת **גוי וקהל גוים יהיה ממך**? מִשְׁשֵׁם יעקב הדברים אל ליבו הבין כי נתקיימה הברכה בזרעו. במיוחד בזרעו, בממשיך דרכו - באותו הראוי לצו ולברכת הפריזון (הוא הצו שנצטוו בו אדם הראשון, שיעקב הוא ממשיכו כנ"ל) - **ביוסף**.

לאור הקשר בין **לזו** לבין נצחיות עולה קשר בין העיר לזו לבין ברכת הפריזון. היש לך מקום ראוי יותר לברכת הפריזון וההמשך מאשר **לזו**? על כן מדגיש יעקב את מקום הברכה בעורכו את הדברים לפני יוסף:

ויאמר יעקב אל יוסף: א-ל שדי נראה אלי **בלזו** בארץ כנען ויברך אתי. ויאמר אלי הנני **מפרך והרביתך** ונתתיך לקהל עמים, ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחרית אחזת **עולם**. ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי... (בראשית מח ג-ה)

אמנם יעקב קרא מאז שם העיר בית-אל, אך עתה בברכה זאת טוב בעיניו להשתמש בשם הקודם - **לזו**, שבו גם ביטוי למקום המיוחד לברכה זאת ולמתברכים אלה.

מעתה לא יקשה לשער כי זאת העיר נפלה בחלקם של בני יוסף, ואכן כך מעידים הכתובים:

ויעלו בית יוסף גם הם בית-אל וה' עמם. וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית-אֵל וּשְׁם הָעִיר לַפְּנִים לזו... (שופטים א כב-כג, ועיין גם יהושע טז א-ב)²¹

²⁰ היא המלאה זימה וגילוי עריות. בהקדמה לאזהרת עריות משמיעה התורה: "כמעשה ארץ **מצרים** אשר ישבתם בה לא תעשו" (ויקרא יח ג).

²¹ עיר נוספת שנפלה בנחלת יוסף ובה גם זכה יוסף להיקבר היא שכם. יעקב חש צורך להדגיש כי מתנה מיוחדת היא ליוסף, יתירה על נחלתו עם אחיו: "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך" (בראשית מח כב, לדעה אחת במדרש וברש"י). יש לתמוה, כלום לא מצא יעקב ביטוי אחר לחיבתו את יוסף, אלא מסירת שכם? הלא בעיר זאת לחמו דווקא שמעון ולוי הקנאים שבאחים, שהיו יריביו הראשיים בבית.

2. כוחו של ליווי

איש מבני לוז לימדנו על כוחה ועל שכרה של לוויה:

תניא, היה רבי מאיר אומר: 'כופין ללוויה, ששכר הלוויה אין לה שיעור. שנאמר (שופטים א): 'ויראו השמרנים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראגו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד', וכתוב: 'ויראם את מבוא העיר'. ומה חסד עשו עמו? שכל אותה עיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו שלחו: 'וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה'.

תניא: היא לוז שצובעין בה תכלת, היא לוז שבא סנחריב ולא בבלה... אף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה... והלא דברים קל וחומר, ומה כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לוויה ברגליו על אחת כמה וכמה.

שכר ליווי מגיע עד סוף כל הדורות. מדוע? באשר ליווי משמעו המשכת השלשלת. אין חוליה ניתקת מחברתה, גם אם פורש האחד - חברו מלווהו, והשכר - מידה כנגד מידה: אף הוא המלווה מובטח לו שלא תינתק שלשלתו ותהיה הצלה. לו ולזרעו עד סוף כל הדורות. המשכה זו של דור אחר דור עד סוף כל הדורות, הוא עניין לוז במקום, הוא עניין לוז באדם.

כבר ראינו כי מעניינה של לוז הוא היות כל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצוות ומעשים טובים כלו, כלומר מלא לחלוחית של טובה, של תורה ושל מצוות. מעתה מתקשרים הדברים יפה עם האמור בהמשך הגמרא בסוטה בהצבעה על חסרון מידה זו, על חוסר לוויה:

אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: כל שאינו מלווה ומתלווה כאילו שופך דמים, שאלמלא ליווה אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות, שנאמר (מל"ב ב): 'ויעל משם בית-אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח. ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה'". מה ראה?... רבי יוחנן אמר: ראה שלא היתה בהם לחלוחית של מצוה. ודילמא בזרעיהו ניהו הוה? אמר רבי אלעזר: לא בס ולא בזרעם עד סוף כל הדורות.

פשר הדבר משמיענו רב פינחס במדרש (ב"ר סוף פר' צ"ז): "בשכם נפרצה הערוה וגדרתה אותה לפיכך תהא בחלקך". מעשה שכם בן חמור בדינה בת יעקב פרץ גדרו של עולם, גדר ערוה, וכן לא יעשה. לוי ושמעון נטלו איש תרבו ונקמו בשכם ובבני עירו, אך גדר שנפרצה עדיין נשארה פרוצה. אף אם שכם איננו בין החיים, מעשהו עדיין מטיל ארסו בכלל העולם כולו. התיקון, גדירת הפרץ, לא בא במלחמות ובסערות אלא בתשובות המשקל, במעשה כיבוש - יצר מופלא, מעשהו של יוסף. נמצא: יוסף הוא כובש שכם האמיתי; ובהיותו ממשיכו של יעקב יכול יעקב לומר על שכם: "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הרי לנו זה לעומת זה: במקום שמרטיבין מצוות ומעשים טובים, מקום בו נוהגים ללוות - שם זוכים להוריש טובה זאת לכל הדורות העתידים. לעומת זאת אנשי יריחו שאינם מלווים, נערים מתוכה אין בס כל לחלוחית, לא בס ולא בדורות עתידים. ניגוד זה מודגש ברמיזת הכתוב **ויעל משם בית-אל**, והרי בית-אל היא לוז. לא ייפלא כי לעומת **לוז** - בה אין למלאך המות שליטה - הרי יריחו היא **ארץ משכלת** (שם, בסיפורו של אלישע). **לוז** - בניינה בניין עולם (במהדורתה החדשה בארץ החיתים) ואילו יריחו מקוללת, היא ובונה, וניסיון לבנותה גורר קללת יובש ובצורת וכיליון (ראה מל"א סוף פרק טז ותחילת פרק יז).

3. מלווה מלכה

הבית יוסף טור, או"ח, סימן ש' הביא בשם שַׁבְּלִי הלקט:

איבר יש באדם ונסכוי שמו, ואינו נהנה באכילה אלא במוצאי שבת

באליהו רבה הוסיף בשם **המטה משה**:

לוז שמיה, וממנו נתהווה האדם בעצם הטיפה, וכאשר ימות האדם העצם הזה אינו נמוח ואפילו יכניסו באש אינו נשרף, ובריחיים אינו נטחן, בפטיש אינו מתפוצץ, וממנו יחיה האדם לעת התחייה והוא המקבל עונג ועונש אחר מיתת האדם. ועצם הזה שורשו ועיקרו מעצם השמים.

רבי יעקב עמדין בסידורו, בסוף דבריו על מוצאי שבת²², עומד על עניין ה**לוז** ומסביר:

...יש עצם קטן הנשאר בגוף שאינו תחת יד הריקבון, ואינו כלה ובלה נקבר כי הוא יסוד קיים, בו מתקלת שורש היצירה, לא נתהווה מהרכבה ומשתלשל מאב לבן, על כן אין ההפסד שולט בו ועל כרחך אינו ניזון מן המזונות כדרך שאר העצמות... שאין צריך למזון לפי שאינו מורכב כי הוא עצם פשוט ספירי כעצם השמים לטוהר, לפיכך הוא חוזק הקיום... וכן על דרך זה נקרא **לוז** שהוא גימטריה דם עם הכולל, שממנו חיות האדם... וישיג הגוף התחיה על ידו... אמנם הוא נהנה מסעודה שאין בה אכילה גמורה דהיינו סעודת מוצאי שבת שהיא נאכלת על השובע ואין אוכלים אותה אכילה גמורה, באופן שאין הנאה מגעת לעצמות האחרים כי אם לזה, כי לא לאכילה הוא צריך רק מכוונת המצוה הוא נהנה ולא מגשמיות האכילה שאיננה נמצאת בכאן ואינה נעשית כי אם לשם מצוה בלבד. ועל כן היא סעודת דוד המלך עליו השלום שלא היה לו חיים בעוה"ז

²² לעמבערג תרס"ד, עמ' ר"ו-ר"ז.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

כנודע, ונקרא חי וקיים²³.

עדיין מקום לתוספת על פי דרכנו.

כבר עמד ר"י עמדין על כך שסעודה זאת לא באה להשקיט רעב (שהרי כבר אכלו כדי שביעתם בשבת), אין היא אלא סעודה של לווייה ושמה מעיד עליה - **מלווה מלכה**. סעודה שכל עניינה ליווי, המשכה, היא שייכת ביותר ללוו שבאדם, כאשר מצינו בלוו שבמקום. לוו שבאדם הוא המלווה הנצחי שלו, של הגוף ושל הנפש. זאת ועוד: סעודה זו משמעה המשכת קדושת השבת לימות החול שהרי: "הנפש היתירה אינה הולכת לגמרי עד סעודת מוצאי שבת" (שו"ע האר"י דיני הבדלה ג').

שבת היא **מעין עוה"ב**. סעודת מלווה היא בחינת עוה"ב בתוך עוה"ז, משמשת היא בזמן את שמשמש הלוו באדם; בחינת נצח בחולף, ועל כן זה העצם הוא הנהנה מסעודה זאת.

4. עגלות אשר שלח יוסף

עניין זה של ליווי נתקשר להם לחכמים עם פרשת עגלה ערופה:

'וכל זקני העיר ההיא... ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה...' וכי על לבנו עלתה שבית דין שופכין דמים: אלא לא בא לדינו ופטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא **לווייה**. (סוטה מ"ו ע"ב)

כשאין מלווים, מאפשרים ניתוק השלשלת, והמוות אורב בפתח.

גדולה מזאת! החומרה הגדולה שהתורה מייחסת למציאת חלל באדמה אינו רק על האסון בהווה אלא ביותר על תוצאותיו לעתיד, עד סוף כל הדורות: על זרע שלא נזרע, על פירות שאינם, על עולם שלם וממושך שגנוז היה באדם זה ועתה חרב.

על הדבר מעידות הנהגות שציוותה עליהן התורה בעניין זה:

א"ר יוחנן בן שאול: מפני מה אמרה תורה הביא²⁴ עגלה בנחל? אמר הקב"ה יבוא דבר שלא עשה פירות (עגלה בת שנתה שלא ילדה) ויערף במקום שאין עושה פירות

²³ אם נזכור כי שבעים שנות חייו של דוד בעוה"ז מתנה ניתנו לו על ידי אדם הראשון, שקצב לו מחלקו (ילק"ש, בראשית מ"א), כי אז נוכל לראות בדוד ממשיכו של אדה"ר - מכאן נצחו ותחייתו - **דוד מלך ישראל חי וקיים**, והרי לנו: **אדם - יעקב - יוסף - דוד - משיח בן דוד** אחוזים בחוברת, מתחילת ימי עולם עד אחריתם.

²⁴ יש נוסח: **הבא**; ראה **מסכת סוטה עם ש"נ**, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים, תשמ"ט.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

(נחל איתן, אשר לא יעבד בו ולא יזרע), וכפר על מי שלא הניחוהו לעשות פירות²⁵.
(סוטה מ"ו ע"א)

אולי העריפה אף היא מלמדת. האם רחוק הוא לשער כי מקום העריפה הוא במקום העצם המקביל למקום הלז באדם, שהוא בקצה של שדרה, נקודת החיבור של הראש והגוף?²⁶ כאילו ללמד שפגיעה שפגעו בו בחלל - בלז שבו היתה²⁷; בכות שממנו היה עושה פירות.

* * *

וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם
(בראשית מה כז)

ואותן העגלות ששלח פרעה היכן היו?...
ר' לוי בשם ר' יוחנן בן שאול²⁸, דאמר להם: 'אם יאמין לכם הרי מוטב, ואם לא אתם אומרים לו בשעה שפירשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק?'
הה"ד וירא את העגלות וגו' ותחי רוח יעקב (ב"ר צ"ד ג').

יעקב ויוסף עוסקים בצוותא בפרשת עגלה ערופה. יעקב מלמד לבנו פרשה זאת לאלפו בינת ההמשכיות והנצחיות, להיות משמר בריתו. משנסתלק יוסף חרד יעקב שמא כל תורת נצח זו, תורת הלז, הופרה ובטלה. רק כשראה את העגלות עלתה בזכרוננו פרשת עגלה ערופה, אז ידע אל נכון כי יוסף בנו חי, ואף רוחו שלו חייתה אז.

²⁵ אמנם בהמשך המאמר נאמר: "מאי פירות, אילימא פריה ורביה, אלא מעתה אזקן וסריס הכי נמי דלא ערפינן, אלא מצוות". אולם אין הכוונה לאפוקי פריה ורביה, אלא לומר שגם זקן וסריס עדיין בידו לעשות פירות, הלא הן מצוות שערכן קיים לתמיד.

²⁶ הר"ר מרגליות בהערותיו לב"ר מביא בשם אור החמה על זוהר פרשת נח, כי הלז הוא העצם שמנית בו קשר תפלה של ראש, אבל במדרש תלפיות (ענף אדם) נזכר שאותו עצם הוא בסוף השדרה למטה. גם בקרב החוקרים נחלקות הדעות. אבן שושן מביא במילונו כי לז השדרה הוא כינוי לתוליה העליונה, ואילו באנציקלופדיה יודאיקה סבורים שהוא בסיס העמוד. שמא בעומק הדברים הם הם, והוא מעין סולם, שמחד מוצב ארצה בתחתית ומאידך מגיע השמימה, כאשר הראוהו ליעקב בחלומו. וראה בזוהר בראשית (ק"נ ע"ב) "מה נורא המקום הזה" - מכוון על אות ברית קודש, הוא השער של כל הגוף.

²⁷ בזוהר בראשית (ק"י ע"א) נאמר: "ותא חזי, הא כתיב, 'כי ימצא חלל'. תא חזי: כל בני עלמא לוי מלאך המוות נפקא נשמתיה. אי תימא דבר נש דא (כלומר אותו חלל) על ידא דההוא מלאך המוות נפק נשמתיה, לאו הכי. אלא מאן דקטיל ליה אפיק נשמתיה עד לא מחא זמניה לשלטאה ביה ההוא מלאך המוות, ובגין כך ולא רץ לא יכופר...". על אותו עצם לז, אין למלאך המוות שליטה. אולם כאן נהרג החלל טרם זמנו, שלא וכ"י מלאך המוות (ואולי זה עומק לא נודע מי הכהו) ולכן ייתכן שכאן אף הלז נפגע, ואם כן הכפרה - עריפת העגלה במקום הלז.

²⁸ הלא הוא אותו רבי יוחנן בן שאול שהסביר עניין העגלה בנחל, ככפרה על הריגת החלל.

5. מהלכות מלחמה

פרשת עגלה ערופה באה בתורה בתוך הלכות מלחמה, סמוך לאיסור השחתת עץ מאכל במצור על עיר האויב (ראה פרשת **שופטים** מפרק כ, עד לאחר הפרשה הראשונה שבכי תצא).

מלחמה גורמת שידוד מערכות והרס אושיות ויסודות. דווקא אז, רב החשש לקציצת נטיעות, להפסקת החיות, להימצאות חלל באדמה, להשבתת עבודה וזריעה ולאי עשיית פירות. לפיכך שונים לבני ישראל בעת צאתם למלחמה פרשיות אלו, כי אז יותר מתמיד חשובה הערכת ההמשכיות, עשיית פירות בצומח (ולכן "לא תשחית את עצה... רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית", דברים כ יט-כ) ועשיית פירות באדם²⁹, הלז שבבריא.

שעה שחיי אדם נעשים כאילו זולים יותר³⁰, אז יותר מתמיד חשובה העמקה בערך הנצחי של חיו.

6. עוד יוסף חי

נחמתו של יעקב הקם מאבלו ומשקו וקורא בעוז "עוד יוסף בני חי" (בראשית מה כח), נחמה כללית היא לכלל ישראל.

יעקב חשב את יוסף חלל בשדה שלא נודע מי הכהו, וכדרך חלל שנפל על אשר נפטר בלא מזון ובלא לוויה - כן יוסף:

תא חזי, יוסף כד אתפריש מאבוי בלא לוויה ובלא אכילה אשתדר והוה מה דהוה. וכד אמר יעקב **טרוף טורף יוסף**. אמר, כי ארד אל בני אבל שאולה, דאנא גרמינא ליה. (זוהר בראשית ר' ע"ב)
תרגום: בוא ראה, יוסף כשפרש מאביו, נשלח בלא לוויה ובלא אכילה ואירע מה שאירע... שאני גרמתי לו.

²⁹ מכאן טענת המלאך כלפי יהושע בעת כיבוש הארץ, על שביטל את העם מפריה ורביה (עירובין מ"ג ע"ב).

³⁰ כזאת היא הרגשתו של עשיו: "הנה אנכי הולך למות", ומכאן "למה זה לי בכרה" (בראשית כה לב). מתוך זלזול בחיים ההווים, נובע חוסר הערכה למעלת עתיד (שהרי בכורה עיקר מעלתה בעתיד, עת יקריבו הבכורות קרבנות). עשיו הוא תאומו-היפוכו של יעקב איש האמת. יעקב, לעומתו, מוקיר את הנצח ומתוך כך מעריך את ההווה וחרד לו. ומכאן חרדתו לחייו של כל נברא: "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (בראשית לב ז), "ויירא - שלא יהרוג; ויצר לו - שלא יהרג" (ב"ר ע"ב).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יעקב (שלא כזקני במד) אינו יכול לרחוץ בנקיון כפיו, שהרי שלח את יוסף בלא לווייה. אולם סוף דבר ראה יעקב את בנו יוסף חי ומושל בכל ארץ מצרים. יש לך תחייה גדולה מזו?

תחייה זאת מגלה כי **לזו** יש בעולם³¹ ולזו יש באדם³², ושם אין מלאך המוות שולט וממנו עתיד אדם להציץ לתחייה לעתיד לבוא, עת ייפסק שלטונו של המוות כליל ויהיו הכל חיים עד העולם.

נספח³³

מלאך המוות והשוחט

אבר אחד יש באדם נסכה שמו, שאינו נהנה משום אכילה ושתייה, אלא ממה שאדם אוכל ושותה במוצאי שבת בסעודה הלווית המלכה, וממנו עתיד הוא לחיות בתחיית המתים, שכל עצמותיו של אדם קלות בקבר, חוץ מעצם זו שאינה כלה עמו. ומה טעם זכתה אותה עצם יותר משאר כל עצמותיו של אדם? אלא שכל עצמותיו של אדם נהנו מסעודתם של אדם וחיה בעץ הדעת, אבל זו שאינה נהנית משום אכילה אלא במוצאי שבת בלבד לא נהנתה מאכילת עץ הדעת שהרי באנ"ש אכלה תוה מעץ הדעת והאכילה את אדם ממנו לכך לא נקנסה מיתה על אותה עצם ולא נאמר בה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והרי היא מתקיימת לעולם ואינה חוזרת לעפרה וממנה עתיד האדם לחיות לעת התחייה.

³¹ ראה רמב"ן לבראשית כח יז, שלדעת רבי יוסי בן זמרא (ב"ר ס"ט ה'): "**לזו היא ירושלים**, שקראו בית אל".

³² אולי גם **לזו** בזמן, הוא יום הכפורים - יום שאין בו רשות לשטן להשטין. בליקוטי הש"ס להאר"י הקדוש מסכת ר"ה נאמר: "הגיד שבעורף נגד הלזו שאינו נהנה מאכילה ומשתייה כלל, סוד יום הכיפורים לכן אינו שולט שם המוות" (עיין ציונו של הרב מרגליות, ה"ל). אכן יום הכיפורים הוא מעין עוה"ב, שאין בו לא אכילה ולא שתייה ובני ישראל בו כמלאכים הם.

³³ מתוך ש"י עגנון, **מלאך המוות והשוחט**, מתוך: **האש והעצים**, הוצאת שוקן, עמ' רס"ו.